

ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ – МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ – В ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Кухта М.І.,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи

Маляр Л.В.

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
Ужгородський національний університет*

FORMATION OF STUDENTS – PEDAGOGICAL COMPETENCE OF THE FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS – IN THE PROFESSIONAL TRAINING PROCESS

Kukhta M.,

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor;
Department of General Pedagogy and Pedagogy of Higher School*

Malyar L.

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor;
Department of General Pedagogy and Pedagogy of Higher School
Uzhgorod National University*

Анотація

У статті виокремлено ключові аспекти професійності вчителя, що включають інформаційну, психолого-педагогічну, комунікативну, моральну, соціально-професійну, автономізаційну та ін. компетентності. Розглянуто особливості формування професійних якостей студентів – майбутніх учителів початкової школи – в контексті вивчення психолого-педагогічних дисциплін. Відстежено питання змісту, методів та форм фахової підготовки вчителя початкової школи. З-поміж комплексу умов формування професійної компетентності майбутніх учителів виокремлено найважливіші з них, зокрема: засвоєння змістової складової фахових дисциплін; особистісне спрямування навчально-виховного процесу вищої школи; орієнтування студентів на об'єкт майбутньої діяльності – цілісний педагогічний процес загальноосвітньої школи; підтримання тісного зв'язку вищого навчального закладу із загальноосвітньою школою; активне використання в процесі фахової підготовки особистісно орієнтованих, розвивальних, інтерактивних, дослідницьких, проблемних, інформаційних технологій навчання.

Abstract

The article highlights the key aspects of teacher professionalism, including information, psycho-pedagogical, communicative, moral, socio-professional, autonomous, and other competence. The peculiarities of formation of professional qualities of students – future elementary school teachers – in the context of studying psychological and pedagogical disciplines are considered. The issues of content, methods and forms of professional training of elementary school teachers were monitored. Among the set of conditions for the formation of professional competence of future teachers, the most important of them are distinguished, in particular: mastering the content component of professional disciplines; personal orientation of the educational process of higher education; orienting students to the object of future activity – a holistic pedagogical process of a comprehensive school; maintaining a close link between the higher education institution and the secondary school; active use in the process of professional training of personally oriented, developmental, interactive, research, problem, information technologies of training.

Ключові слова: педагогічна компетентність, фахова підготовка, вчитель початкових класів, психолого-педагогічні дисципліни.

Keywords: pedagogical competence, professional training, elementary school teacher, psychological and pedagogical disciplines.

Державний стандарт початкової освіти в Україні [1] ґрунтується на засадах особистісно зорієнтованого та компетентнісного підходів, що зумовлює чітке визначення результативної складової засвоєних учнями знань, спрямованих на формування базових компетентностей: вільного володіння державною (і рідною у разі відмінності) мовами, спілкування іноземними мовами, компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій, математичної, інформаційно-цифрової, екологічної, культурної, соціальної та громадянської компетентностей, ініціативності, підприємливості та фінансової грамотності, уміння навчатися впродовж життя. Реалізація компетентнісної моделі навчально-виховного процесу в початковій школі актуалізує пошук ефективних підходів до формування професійної компетентності студентів – майбутніх учителів, оскільки готовність до вирішення професійних завдань у реальному педагогічному процесі загальноосвітньої школи закладається на етапі здобуття вищої освіти.

Важливі аспекти психолого-педагогічної та методичної підготовки вчителів початкових класів у своїх дослідженнях висвітлюють О.Біда, Н.Глузман, С.Гулько, О.Кивлюк, О.Кравчук, Л.Макаренко, І.Мозуль, О.Отич, І.Смірнова, Л.Себало, І.Упатова, О.Шиман, Н.Шустова та ін. Праці науковців стверджують помітне зростання інтересу до проблем освітньо-виховної роботи в початковій школі та відповідно до формування готовності студентів – майбутніх учителів – до реалізації окремих професійних функцій.

Метою даної статті є висвітлення особливостей формування педагогічної компетентності студентів – майбутніх учителів початкової школи – в процесі фахової підготовки.

На основі аналізу наукових розвідок нами виокремлені ключові аспекти професійності вчителя, що включають інформаційну, психолого-педагогічну, комунікативну, моральну, соціально-професійну, автономізаційну компетентності.

Інформаційна компетентність особистості є важливою умовою успішної життєдіяльності кожного члена сучасного суспільства. Однак суспільна значущість професії педагога висуває особливі вимоги до його інформаційної культури. Передбачене навчальним планом спеціальності «Початкова освіта» вивчення гуманітарних, соціально-економічних та природничо-наукових дисциплін спрямовується на засвоєння системи знань, умінь, навичок, що сприяє розвитку загальної та наукової ерудованості майбутніх учителів. Адже важливою вимогою до педагога є глибокі знання навчальних предметів та методики їх вивчення, уміння опрацювати різні види інформації, володіння інформаційними технологіями. В.Сухомлинський високо оцінював діяльність учителів, які поєднують любов до дітей з гли-

боким творчим інтересом до проблем науки: «Такий учитель знає значно більше, ніж передбачено програмою середньої школи. Навчальний предмет для нього – лише азбука науки. Глибокі знання, широкий кругозір, зацікавленість проблемами науки – все це потрібне вчителю для того, щоб розкривати перед вихованцями притягальну силу знань, предмета, науки, процесу навчання. Учень повинен бачити в учителю розумну, знаючу, думаючу, закохану в знання людину» [6, с. 49].

Основою гуманістично орієнтованого педагогічного мислення вчителя є його психолого-педагогічна підготовленість, зокрема знання методологічних засад та наукових категорій психології та педагогіки, законів вікового і психічного розвитку особистості, закономірностей, цілей, технологій навчання та виховання, принципів управління педагогічним процесом, наукової організації праці тощо. Процес фахової підготовки вчителя початкової школи передбачає розгляд широкого спектру психолого-педагогічних проблем, оскільки така поінформованість майбутнього вчителя є необхідною умовою його успішної професійної діяльності. Навчальним планом підготовки фахівців за спеціальністю «Початкова освіта» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти передбачено вивчення таких нормативних навчальних дисциплін: «Вступ до спеціальності», «Загальна психологія», «Основи педагогіки», «Дидактика», «Теорія виховання», «Школознавство», «Історія педагогіки», «Порівняльна педагогіка», «Методика виховної роботи в початковій школі», «Педагогічні технології у початковій школі», «Інформаційні технології у професійній діяльності вчителя» та ін.

Значна увага приділяється вивченню методики навчання в початковій школі, зокрема: мови і літератури, математики, інформатики, природознавства, суспільствознавства, фізкультури, валеології, мистецтв, трудового навчання. На розширення професійного кругозору майбутнього педагога спрямоване вивчення дисциплін вільного вибору студента: «Педагогічна етика», «Педагогіка сімейного виховання», «Педагогічна конфліктологія», «Полікультурна освіта», «Основи гендерної педагогіки», «Особливості корекційної роботи з молодшими школярами», «Педагогічна ергономіка», «Основи інклюзивної педагогіки», «Превентивна педагогіка в початковій школі» та ін.

Варто зазначити, що психолого-педагогічні та спеціальні (з предмета) знання є необхідною, але недостатньою умовою компетентності. Розв'язання педагогічних завдань потребує набуття практичних професійних умінь: аналітичних, прогностичних, проєктивних, рефлексивних, організаторських, комунікативних умінь.

На етапі здобуття фаху важливо здійснювати своєчасну діагностику педагогічних здібностей студентів, оскільки залишається резерв часу для їх

корекції та закріплення в співпраці з викладачем. З цією метою використовуються спеціальні завдання та методики, зокрема «Діагностика педагогічної спрямованості студентів», «Діагностика рівня сформованості в студентів комунікативності», «Діагностика рівня емпатії», «Методика для виявлення домінувальної емоційної модальності у педагогів», «Діагностика рівня емоційної стабільності та здатності до керування психологічним самопочуттям», «Діагностика комунікативної толерантності», «Діагностика організаторських здібностей», «Діагностика рівня саморозвитку в професійно-педагогічній діяльності», «Методика визначення мотивації успіху» тощо. Виявлення студентами рівня власних дидактичних, організаторських, комунікативних, перцептивних, сугестивних та інших педагогічних здібностей спонукає до усвідомлення необхідності подальшого особистісного самопізнання та професійного самовдосконалення у формуванні іміджу та індивідуального стилю педагогічної діяльності.

Створення творчої атмосфери на заняттях та активізація пізнавальної діяльності студентів досягається, на нашу думку, використанням таких педагогічних технологій: особистісно орієнтованого, розвивального, інтерактивного, дослідницького, проблемного, диференційованого навчання. З цією метою використовуються методи моделювання та імітації педагогічних ситуацій і фрагментів уроку, дидактичні рольові ігри, мозкова атака, дискусії, дебати, форуми, прес-конференції, конкурси, метод кейсів, «Коло ідей», «Акваріум», «Ажурна пилка», «Ток-шоу», «Мікровикладання», спеціальні тренінгові вправи тощо. Така робота дає можливість студентам проаналізувати вивчене, усвідомити послідовність та доцільність професійних дій, використати педагогічну теорію для вирішення навчально-виховних завдань, а також спрямовується на формування невід'ємної складової професійності майбутнього педагога – комунікативної компетентності.

Погоджуємось із думкою М.Оліяр, що з-поміж умов формування комунікативної компетентності та якісної підготовки студентів до викладання дисциплін лінгвістичного циклу є «комплексне засвоєння студентами психолого-педагогічних, лінгвістичних та методичних знань; викладання методики вивчення української мови на основі сучасних дидактичних технологій; розробка системи методико-лінгвістичної підготовки майбутніх учителів у руслі сучасних тенденцій гуманізації, гуманітаризації, інтеграції, диференціації навчання; оновлення змісту лінгвістичної освіти як за рахунок удосконалення традиційних дисциплін, так і розробки системи нових курсів, які забезпечують методико-лінгвістичну спеціалізацію; проведення інтегрованих спецкурсів, які сприяли б глибшому розумінню студентами внутрішньопредметних та міжпредметних зв'язків; ефективна організація самостійної творчої діяльності студентів з удосконалення своїх професійних умінь, розвиток у них позитивної мотивації як навчальної, так і майбутньої професійної діяльності; відмова від авторитарного стилю роботи зі студентами; розробка підручників та посібників на

інноваційних засадах з урахуванням вимог компетентнісного підходу до професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів» [5, с.94].

Розвитку здатності спілкуватися в умовах професійної діяльності на засадах творчої співпраці та діалогічної взаємодії з учнями сприяє виконання вправ з формування комунікативних умінь, рефлексії та емпатії, виразності поведінки в публічній обстановці, стресостійкості, контролю емоцій тощо. З цією метою доцільно проводити в студентській групі тематичні акметренінги («Знайомство з адміністрацією школи», «На прийомі в директора школи», «Перші батьківські збори», «Виступ на педраді»), під час яких студенти опановують ситуативний етикет, ритуал знайомства, оволодівають мистецтвом розпочинати й підтримувати бесіду, ставити питання відповідно до теми, уникати різкості й категоричності висловлювань, виявляти дотепність, застосовувати гумор [4, с. 273].

Проблема ефективного поєднання теоретичної та практичної підготовки студентів – майбутніх учителів – актуалізує проведення у вищому навчальному закладі лабораторних занять з психолого-педагогічних дисциплін, які дозволяють досліджувати конкретні педагогічні явища в реальних професійних умовах та забезпечують взаємозв'язок вищої та загальноосвітньої шкіл. Під час лабораторних занять студенти мають можливість знайомитися з документацією школи, з формами, методами навчально-виховного процесу, з досвідом та умовами праці педагогів, а також активно включатися в роботу в якості помічників учителя. Вчителі зосереджують увагу студентів на практичних аспектах педагогічної діяльності в умовах реформування початкової освіти за концепцією «Нова українська школа», презентують сучасні напрями та підходи, що використовуються в роботі з учнями молодшого шкільного віку. До прикладу, викликають зацікавлення рольові ігри за участі самих студентів, у процесі яких вони засвоюють творчі прийоми взаємодії з учнями: вітання, знайомства, обміну інформацією, виконання групових завдань тощо. Приємно вражають студентів нестандартні форми початку робочого дня: «Обмін емоціями», «Взаємні посмішки». Вчителі діляться досвідом залучення учнів до різних видів пізнавальної діяльності в спеціально організованому освітньому середовищі класу, розділеному на зони (художньо-творча, ігрова, відпочинкова, зона дитячої бібліотеки та ін.), ілюструють прийоми спільного творення правил життєдіяльності дитячого колективу, позитивних психологічних установок на продуктивну партнерську діяльність впродовж навчального дня, здатність знімати розумове напруження тощо. Цікавими педагогічними знахідками для студентів виявляються педагогічні технології «Щоденні 5», «Щоденні 3», робота за стратегіями «Кубування», «РАФТ», «Джигсоу», створення лепбука та ін., які без примусу мотивують учнів до відповідних видів діяльності. Актуалізація мотиваційного ресурсу лабораторних занять забезпечується створенням позитивного емоційного тла – психологічного клімату довіри між викладачами, вчителями та

студентами, атмосферою розкнутості та доброзичливості.

Важливою складовою професійної підготовки майбутніх вчителів є педагогічна практика, у ході якої вони безпосередньо знайомляться з реаліями сучасної школи, досягненнями й проблемами, з режимом роботи та документацією, вчать спостерігати, проводити та аналізувати різні типи уроків, колективних творчих справ, тобто виконувати функції класовода, вихователя та дослідника педагогічного процесу. Перелік обов'язкової звітної документації практиканта включає щоденники спостережень, плани-конспекти уроків та виховних справ, а також психолого-педагогічні характеристики учнів та класного колективу. Такі види діяльності спрямовані на інтеграцію знань студентів з фундаментальних, спеціальних та психолого-педагогічних дисциплін і сприяють розвитку педагогічного мислення і формуванню професійно значущих якостей особистості.

Проблема підготовки майбутнього педагога має не тільки освітньо-культурне, але й соціально-політичне значення, оскільки професія вчителя відіграє дуже важливу роль у суспільстві, у зміцненні інтелектуального та духовного потенціалу нації, про що йдеться в Концепції «Нова українська школа»: «Виховний процес є невід'ємною складовою усього освітнього процесу і орієнтується на загальнолюдські цінності, зокрема морально-етичні (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей), соціально-політичні (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність)» [1].

Це означає, що вже на етапі здобуття фаху студенти повинні усвідомити особливий статус учителя початкової школи, оскільки в очах дітей вчитель уособлює ідеального дорослого, особистісні якості якого в молодшому шкільному віці засвоюються механічно через наслідування й ідентифікацію. Тому в процесі фахової підготовки варто забезпечувати, окрім професійних знань та умінь, розвиток таких особистісних якостей, як доброзичливість, чуйність, щирість, толерантність, правдивість, вимогливість, справедливість, відповідальність, принциповість, педагогічний оптимізм та ін. Для їх формування у зміст навчального матеріалу з фахових дисциплін доцільно вводити етично-педагогічні ідеї та факти з життя видатних науковців, які в практичній діяльності втілювали пропаговані в теоретичних працях ідеї добра та гуманізму [3, с.180]. Особливу увагу варто приділяти формуванню етичної свідомості студентів на заняттях з психолого-педагогічних дисциплін, завдання яких – не лише збагатити майбутніх педагогів теоретичними знаннями про моральність, етику і етикет, але й створити ситуації етичного вибору, етичної оцінки вчинків та дотримання морально схвалених дій, тобто підготувати їх до реалізації принципів гуманістичної педагогіки.

Практика показує, що, формуючи професійну компетентність студента, необхідно стимулювати

його до професійного самовиховання як цілеспрямованого, свідомого розвитку власних позитивних рис та подолання негативних, ініціативності як особистісної якості, потреби реалізації здібностей, що сприятиме утвердженню відчуття задоволеності обраною професією, впевненості в подоланні труднощів. В цьому зв'язку варто наголосити на важливості такої складової професійності вчителя, як автономізаційна компетентність, що виражається в потребі до самовдосконалення, самоствердження, самореалізації в творчій педагогічній діяльності, а отже – і конкурентоспроможності на ринку праці. В.Сухомлинський зазначав, що «фундамент, на якому стоїть школа і будується все, що робиться в школі, – всебічні знання, постійне інтелектуальне зростання кожного вчителя. Через три, п'ять років після закінчення вузу вчитель повинен знати в три, в п'ять, в десять разів більше, ніж знав він у перший рік своєї роботи. Якщо це не так, то учні будуть приречені на нудне зубріння й отупіння, тому що викладання, не зігріте і не осяяне прагненням учителя до знань, перетворюється для нього у важку повинність, у тягар, а в дитини відбиває прагнення до знань, і губить її інтелектуальні задатки й здібності» [6, с. 51].

Наш власний досвід викладання у вищій школі дозволяє погодитися з гіпотезою дослідників про те, що рівень професійного саморозвитку в майбутніх учителів початкової школи підвищиться за таких організаційно-педагогічних умов: стимулювання мотивації до професійного саморозвитку; удосконалення методів і прийомів організації самостійної пізнавальної діяльності студентів; спрямованість педагогічної діяльності викладачів на формування основ професійного саморозвитку майбутніх фахівців; оволодіння студентами приемами і засобами професійного саморозвитку; створення праксеологічного середовища закладу вищої освіти [7].

Таким чином, важливою умовою формування педагогічної компетентності майбутніх учителів є не тільки засвоєння змісту фахових дисциплін, а й особистісне спрямування професійної підготовки, орієнтація на педагогічний процес загальноосвітньої школи як об'єкт майбутньої діяльності. Адже в умовах реформування українська школа потребує вчителя-новатора, тобто агента змін в освітній сфері, на які очікує держава.

Список літератури

1. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF>
2. Концепція «Нова українська школа». URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>
3. Кухта М.І., Маляр Л.В. Соціально-професійна компетентність майбутніх учителів початкової школи. Матеріали міжнародної конференції «Формування ключових і предметних компетентностей засобами сучасних освітніх технологій». Кривий Ріг: КДПУ. С.178 – 182.

4. Ольхова Н.В. Акмеологічні технології у підготовці майбутніх учителів до комунікативної діяльності. Молодий вчений. 2017. № 6 (46). С.271 – 274.
5. Оліяр М.П. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі їх лінгвістичної підготовки. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/1110.pdf>
6. Сухомлинський В.О. Павлиська середня школа. Вибрані твори в п'яти томах. Київ, 1977. Т. 4. 638 с.
7. Шустова Н. Ю. Формування у майбутніх учителів початкової школи здатності до професійного саморозвитку у процесі фахової підготовки. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти». Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, 2017. URL: http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/3034/1/des_26_3.pdf